

Protokoll fört vid enskild föredragning

Utbildnings- och kulturavdelningen
Kulturbyrån, U3

Beslutande
Vicepresident
Annika Hambrudd

Föredragande
Specialsakkunnig
Anneli Sundkvist

Justerat
Omedelbart

Nr 63

Tillstånd för arkeologisk undersökning av fast
fornlämningar Fi 9.7, Mangelbo, Grelsby, Finströms
kommun

ÅLR 2025/2429

139 U3

Ärende

Kulturbyrån ska genomföra en arkeologisk undersökning av fornlämning Fi 9.7, stenbunden gravhög. Projektets syfte är att på ett vetenskapligt sätt undersöka och dokumentera gravhögen, ta tillvara eventuella fynd och låta dessa genomgå de i undersökningen utpekade vetenskapliga analyserna.

Beslut

Ålands landskapsregering beslöt att bevilja kulturbyrån tillstånd för att utföra rubbandet av fast fornlämning Fi 9.7 i Mangelbo, Finströms kommun.

Tillståndet beviljas på följande villkor:

1. Den som beviljats tillstånd ska genomföra den arkeologiska undersökningen i enlighet med ansökan, den fastslagna undersökningsplanen (**bilaga 1, U325E17**) och villkoren som ställs i detta beslut.
2. Tillståndet för fältarbetet gäller fornlämning F1 9.7 i sin helhet.
3. Den som beviljats undersökningstillstånd ska utreda eventuella tillståndsförfaranden från andra myndigheter och ansvarar även för eventuella avtal med fastighetsägaren. Tidpunkt för arkeologiska undersökningar ska i god tid avtalas med fastighetsägaren.
4. Undersökningen ska planeras och utföras så att den inte orsakar fastighetsägaren eller någon annan sådan skada, som berättigar dessa parter till ersättning från Ålands landskapsregering.

5. Samtliga fynd av forntida karaktär som påträffas i samband med undersökningen ska tillvaratas, katalogiseras och lämnas i projektslutet över till Ålands landskapsregering, Ålands museum, enligt accessionsnummer och anvisningar som Ålands museum tillhandahåller.
6. Om det i undersökningen framkommer oväntade fynd eller avvikande arkeologiska anläggningar med särskilda skydds-, förvarings- eller konserveringsbehov ska den som beviljats undersökningstillstånd omedelbart kontakta landskapsregeringen, som beslutar om fortsatta åtgärder.
7. Eventuella lösa fornföremål som mottagits eller på andra sätt tillvaratagits i samband med undersökningen men som inte kan sättas i samband med den, ska utan dröjsmål tillställas landskapsregeringen, tillsammans med information om dess fyndplats och fyndomständigheter.
8. Efter fältarbetet återställs ytan enligt markägarnas önskemål. Allt jord/stenmaterial lämnas på plats.
9. Den som beviljats undersökningstillstånd ska leverera en undersökningsrapport till Ålands landskapsregering. Undertecknad undersökningsrapport med kartbilagor och kompletta fynd-, foto-, ritnings- och andra förteckningar ska vara kulturbyrån tillhanda senast sex månader efter fältarbetets slut. Rapporten arkiveras hos Ålands landskapsregering och behandlas enligt offentlighetslag (2021:79) för Åland.

Rapporten ska innehålla följande bilagor: en fotolista där de med rapporten överlämnade digitala fotografierna finns listade, en fyndlista där de i projektet katalogiserade fynden finns listade samt kopior på kartor och ritningar.

Med rapporten ska även GIS-data inlämnas till landskapsregeringen enligt följande: area- fil för undersökningsområdet till sin helhet, samt för de ytor som har undersökts genom markingrepp (grävda ytor. Data ska överlämnas som Shape-filer i EUREF FIN TM35FIN/N2000-koordinatsystem. Dessa data ligger till grund för upprätthållande av fornminnesregister och övriga kartbaserade register vid Ålands landskapsregering.
10. Den som beviljats undersökningstillstånd ansvarar för rätt behandling, rensning, katalogisering, förpackning och numrering av fyndmaterialet samt att på överenskommet sätt behandla och genomföra naturvetenskapliga analyser av provmaterialet. Fyndmaterialet och andra tillvaratagna material ska under undersökningens gång förvaras så att utomstående personer okontrollerat inte kan få tillgång till materialet och så att lokalerna inte skadar materialet.
11. Den som beviljats undersökningstillstånd ansvarar för föremålens eventuella konservering.

12. Undersökningen följer Museiverkets kvalitetsanvisningar och principer för god vetenskaplig praxis. Allmänt omfattar landskapsregeringen de riktlinjer för arkeologiska rapporter som följer Museiverkets kvalitetsanvisningar om arkeologisk rapportering (kapitel 6.4), till den del de är ändamålsenliga och applicerbara på åländsk lagstiftning. ([Kvalitetsanvisningar för arkeologiska fältarbeten - Museiverket \(museovirasto.fi\)](#)).

Motivering

Landskapsregeringen har beviljat tillstånd till undersökning av fast fornlämning Fi 9.7, stenbunden gravhög. Gravhögen har skadats genom att det stora träd som växte på högen fälldes i stormen Alfrida år 2019. Skadorna är omfattande och högen bedöms ej kunna återställas utan bör rubbas. Detta måste föregås av arkeologisk undersökning. Högen är ensamliggande mitt på en gårdsplan och den stora stubben som inte kan tas bort är ett hinder för markägarna.

Landskapsregeringen beviljar med stöd av 10 § i fornminneslagen tillstånd för en arkeologisk undersökning av fast fornlämning Fi 9.7.

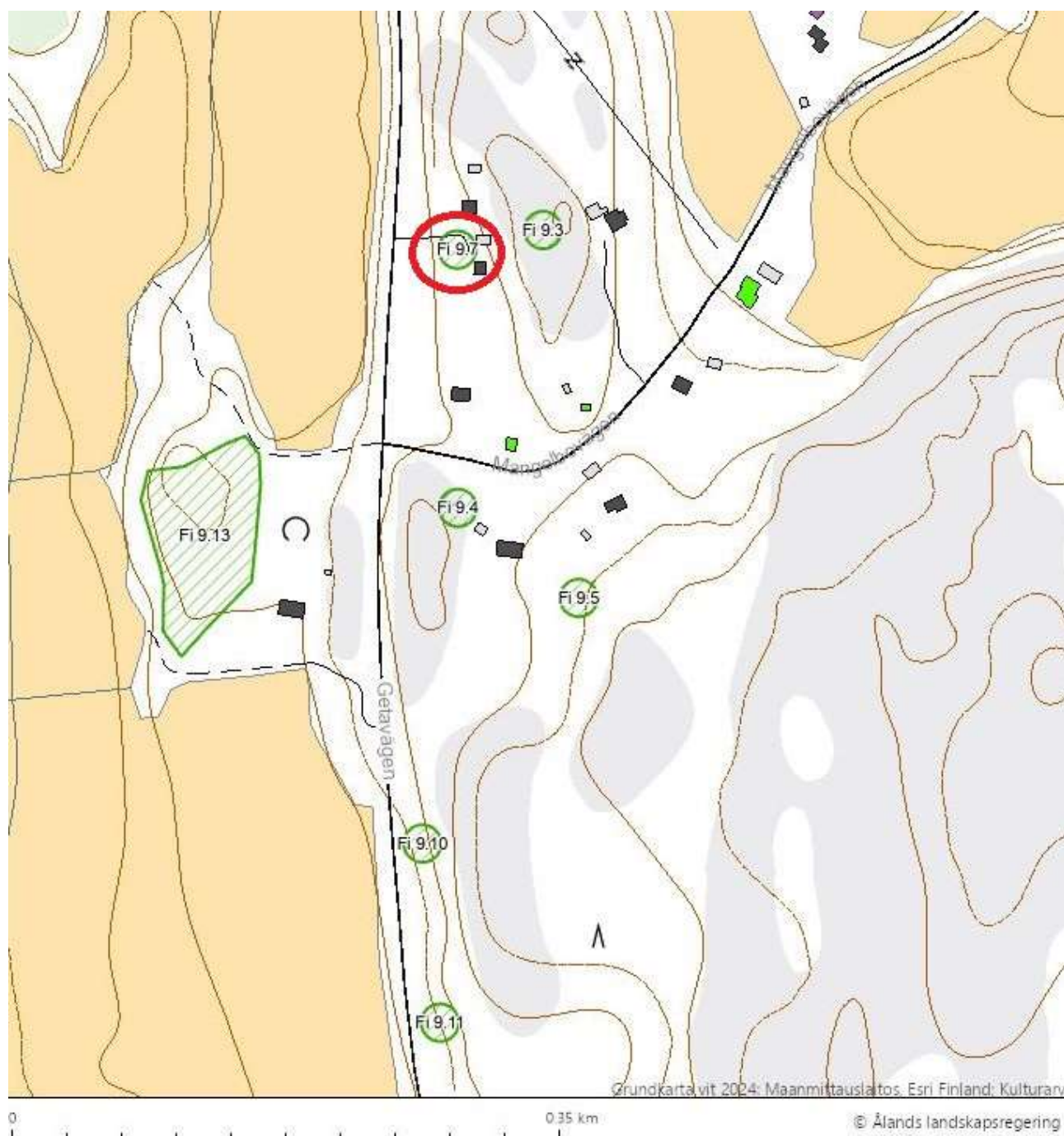
Tillämpade lagrum

10 och 21 §§ Landskapslag (1965:9) om fornminnen
Offentlighetslag (2021:79) för Åland

Plan för räddningsundersökning av stenbunden gravhög i Mangelbo, Finströms kommun (Fi 9.7)

Ärendets bakgrund

Under stormen Alfrida år 2019 fälldes den stora gran som växte centralt i en gravhög belägen inom fornlämning Fi 9.7 (fig 1). Trädets omfattande rotsystem kom att påverka delar av graven så att ett återställande i princip skulle innebära att anläggningen måste undersökas.

Figur 1. Utdrag ur fornlämningsregistret över Fi 9.7 och de närbelägna lämningarna.

Onsdagen 3 juli 2024 besiktade Kulturbyrån graven på nytt och hade samtal med markägarna om logistik. Därefter upprättades undersökningsplan och kostnadsberäkning.

Beskrivning av fornlämningen

Fi 9.7 utgörs av en flack (ca 0,3 - 0,4 m hög och 4 m i diameter), stenbunden gravhög. Torvlagret förefaller vara tunt och sten kan anas direkt under. Högens kantkedja är synlig i plan. Rotvältan efter den stormfällda granen syns ytterligare sten. De synliga stenarna är 0,2 – 0,5 m stora. Marken verkar utgöras av grus och morän.

Antikvarisk bakgrund

Topografi och fornlämningsmiljö

Landskapet direkt väster om lämningen består av relativt stora, sammanhängande ytor av betes- och jordbruksmark. På östsidan är marken högre och generellt skogsbevuxen. Fi 9.7 är idag en ensamliggande hög belägen öster om Geta-vägen. I lämningens direkta närhet (inom 300 m från Fi 9.7) finns dock fler fornlämningar: Fi 9.3 (röse), 9.4 (två högar), 9.5 (röse) och 9.13 (gravfält). De är lokaliserade till impedimentsmark på båda sidor om vägen. Fi 9.13, beläget på västra sidan om Getavägen, är ett gravfält som består av hela 75 synliga gravar.

Tidigare arkeologiska insatser

Några arkeologiska undersökningar av enskilda gravar har gjorts i närområdet (tab 1). Till detta kommer fyndet av en yngre järnåldersboplats som identifierades på Grelsby Kungsgårds marker vid en utredning hösten 2024 (Sundkvist 2024). Boplatsens omfattning är ännu okänd, men fyndrikedomen tyder på dateringar med tyngdpunkt i vikingatid (750-1060 e Kr). Boplatsen har legat på en flack platå direkt söder om Fi 9.13 och därmed ca 300 m sydväst om Fi 9.7. Vid utredningen konstaterades med hjälp av maskingrävda sökschakt att det fanns boplatslämningar i åkern. Någon undersökning (utgrävning) av lämningarna genomfördes inte och större ytor öppnades inte heller.

Tabell 1. Sammanställning av undersökta lämningar inom 400 m från Fi 9.7

Nr	Typ	U-år	Fynd	Datering	Rapport	Kommentar
9.4	Hög	1937	Bronsarmband, pärlor, keramik, brända ben	600-tal	Drejjer 1937	En av två gravar undersöktes
9.5	Röse	1943	Keramik, enstaka glaspärla	Bronsålder?	Drejjer 1943	
9.10	Husgrund	1943		Recent	Drejjer 1943	
9.11	Hög-gravfält	1943				Två gravar undersökta

I den undersökta högen inom Fi 9.4 (no 8 enligt en 1937 upprättade karta, Grelsby N.O.) bestod fynden (ÅM69, 72) av ett tjugotal pärlor, armband i brons, keramik och ca 2 kg brända ben (något otydligt angivet). I Matts Dreijers arkivrapport framgår att anläggningen var större än den hög som nu är aktuell för undersökning. Pärlorna ansågs datera graven till 600-tal. Den stora mängden ben bör rimligen komma från flera individer eller ett ganska stort antal djur, förmodligen det sistnämnda då fyndmaterialet antyder att det är en begravning för en person. Ur ett Mälardalsperspektiv kan man dra två slutsatser av hypotesen: dels stärker det den ursprungliga dateringen att graven härrör från yngre järnålder, dels karaktäriserar det graven

som en "elitgrav" (jfr Ljungkvist 2008 med referenser). Genomgång av pärlorna kan ytterligare bidra till att fastslå den gravlagda personens status.

Under 1943 år utförde landskapsarkeologen ett antal undersökningar i området. Syftet var "att undersöka särskilda fornlämningar i Grelsby, antecknade på en kartsnitt i Ålands museums arkiv, benämnd "Grelsby N.O.". Resultatet blev att en del av de lämningar som fanns på 1937 års karta kunde avskrivas och andra restaurerades då de var skadade. Bland andra omfattades de lämningar vi idag känner som Fi 9.5, 9.10 och 9.11 (Drejjer 1943). Den förstnämnda var ett röse, ursprungligen daterat till bronsålder. Röset var plundrat i gammal tid. I det påträffades även en förmodat vendeltida glaspärla (Drejjer 1943, se även ÅM 146), vilket tycks ha lett till kommentaren i fornlämningsregistret att graven innehåller en sekundärbegravning med datering till järnålder. Denna slutsats är aningen tunn baserad på en enda pärla, men då graven innehöll rikliga mängder keramik (bl. a. en nästintill hel urna) bör träffsäker datering kunna göras. Innan dess finns ingen anledning att betvivla att det rör sig om ett bronsåldersröse.

Även gravfältet Fi 9.11 (gravfältet i Österskog, IK-karta 192) bestod ursprungligen av sju högar. Gravfältet var föremål för undersökningarna 1943, då de två sydligaste högarna, nr 6 och 7, undersöktes. Bland fynden från grav 6 framkom kamfragment, keramik och pärlor som bör kunna göra dateringen mer precis (ÅM 145).

Fi 9.10 befanns vara en husgrund. Drejjer konstaterar att bevarat trä tyder på att huset inte använts under förhistorisk tid. Inga daterande fynd framkom.

Förväntade resultat och vetenskaplig potential

Fornlämningar och arkeologiska undersökningarna ger en god bild av närområdet till Fi 9.7: området var torrlagt men strandnära under bronsålder. De två bronsåldersrösen, Fi 9.3 och 9.5 är högst belägna i landskapet och sannolikt exponerade mot den smala, långa vik som skar in i landet direkt öster om nuvarande Getavägen. Viken var kanske en vattenväg, förmodligen med äldre anor. Med landhöjningen kom kanske nuvarande Getavägen att ersätta den gamla farleden.

Högarna och den nyupptäckta boplatsen indikerar att yngre järnåldern var en expansiv period i området. Viken fanns fortfarande kvar då även om den naturligtvis har grundat upp. Landskapet kan ha erbjudit fina strandängar för bete och slåtter längs strandlinjen. De enstaka högar som finns kan vara rester av ytterligare större gravfält eller enstaka markeringar, t ex av vägen.

Den kommande undersökningen förväntas bidra med information om traktens gravskick. Det är första gången en undersökning i denna del av Grelsby kan göras med moderna metoder och analyseras på modernt sätt.

Metod och genomförande

Undersökning och dokumentation

Undersökningen utförs av 2-3 arkeologer. Maskin bedöms inte behövas i det inledande skedet då torvlagret är tunt och det stenmaterial som syns i ytan av hanterbar storlek.

Undersökningen inleds med att högen torvas av. Därefter vidtar grovrensning och dokumentation. En profilbank sparas när högen sedan undersöks lager för lager enligt single-context-metodik.

Dokumentation sker under arbetets gång. All inmätning är digital. Översiktsbilder tas med drönare. Profilbanken ritas/fotograferas. Beskrivning av enskilda lager görs på där för avsedd blankett. Fynd punktinmäts. Om intakt brandlager påträffas undersöks detta med rutgrävning där varje fynd/ben knyts till

ruta. Detta för att avgöra om platsen för brandlagret även är bålplatsen. Brandlager vattensållas i 2 mm-såll, övriga lager torrsållas (4 mm).

Dokumentationen följer de allmänna krav som anges i *Kvalitetsanvisningar fältarbeten i Finland* (Museiverket 2016).

När högen är undersökt används maskin för slutavbaning. Eventuella boplatslämningar under graven dokumenteras digitalt i plan och undersöks (med snitt eller lagergrävning beroende på typ, storlek och omfattning). Ytan återställs därefter enligt markägarnas önskemål. Allt jord/stenmaterial lämnas på plats.

Rapportering och efterbearbetning

Direkt efter fältarbetet görs registrering av fynd samt preparering av material för skick till analys. Därefter följer katalogisering av dokumentationsmaterialet och produktion av digitala planer. Rapporten färdigställs när analysresultaten är kända. Fyndhantering, registrering och överlämnande av fynd sker i samråd med Ålands museum.

Analyser och specialister

Genomförande av flera av analyserna förutsätter att intakt brandlager påträffas. Efter undersökning görs det slutgiltiga urvalet av analyser av projektledning i samråd med de specialister som blir aktuella.

Tabell 2. Sammanställning av planerade analyser.

Typ	Syfte/frågeställning	Förutsättning	Förslag på utförare
Osteologi	Bestämning av antal individer (ålder och kön) samt antal djurarter.	Diskussion förs med ansvarig osteolog om prioritering när mängden ben är känd.	SAU/KM
14C	Datera anläggningen	Ett prov på ben och ett på kol	Uppsala universitet/Ångström
Fyndanalys	Bidrar till dateringen samt belyser den gravlagdes status		Kulturbyrån
Keramik & bränd lera, specialregistrering	Datering + identifiera föremål.		KKS
Vedartsanalys	Belysa bålens brännegenskap Belysa förekomst av ev träföremål bland gravgåvorna	Utförs om kol som kan antas tillhöra bålet påträffas	Antraco HB
Arkeobotanik	Belysa växter bland gravgåvor.	Utförs om intakt brandlager påträffas.	Uppsala universitet/UAG
Konservering			Oxider AB

Referenser

- Dreijer, M. 1937. *Berättelser över grävningar utförda av landskapsarkeologen i Grelsby N.O. 1937*. Arkivrapport. Mariehamn 15 oktober 1937.
- Dreijer, M. 1943. *Berättelser över arkeologiska grävningar och letningar efter forntida gravar år 1943 i Grelsby by av Finströms socken*. Arkivrapport. Mariehamn 23 november 1943.
- Ljungkvist, J. 2008. Valsgårde – Development and change of a burial ground over 1300 years. I: Norr, S. (red.), *Valsgårde Studies: The Place and Its People, Past and Present*, s. 13-55. Occasional Papers in Archaeology 42.
- Sundkvist, A. 2024. *Grelsby Kungsgårds ängar, Finströms kommun. Arkeologisk utredning*. Kastelholm.